

II. MEŞRUTİYETE KADAR OSMANLIDA BASIN - İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Hamza ÇAKIR*

Summary

Journalism started in 1605 in the west with commercial purposes whereas in Turkey it began in 1830 and it was used by the authority for political purposes, such as preserving the centralist structure in the country and removing foreign pressure by advertising the reform attempts. Thus, there was no free basis for journalism to make progress in its own rules, conditions and circumstances. As the administrative structure got worse, the anti-authority press faced troubles in terms of censor and oppression and the pro-authority press started following a monotonous policy and there were also blackmails and threats. However Turkish intellectuals who wanted to found a parliamentary system started publishing newspapers abroad and this was quite influential both inside and outside; because it was what opened the way to the current democratic republic. We have made a profile of the press of that period here in our study making use of our archive documents.

.....

Basının siyasal iktidarlar karşısında etkin bir güç haline gelmesi, basım ve iletişimdeki teknik ilerlemelerin yanı sıra, dünyaya bakış açısındaki köklü değişikliklerin de sonucudur. Geçmişte haber almaya en çok gereksinim duyan ve bunu özel yollardan sağlayan devletler ve ticari

* Yard.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi RTV Programı

çevreler, bu haberleri halk arasında istedikleri ölçüde ve biçimde yayarlardı. Matbaanın bulunmasıyla birlikte, halkın, olayları bağımsız kaynaklardan doğru bir biçimde izlemesini sağlayacak araçlar oluşturma düşüncesi doğdu. Bu doğrultudaki çeşitli baskı ve kısıtlamalarla karşılaştığından, basının gelişmesi demokrasinin gelişmesiyle iç içe oldu.

Değişik konulardaki haberleri düzenli bir biçimde yayımlamaya dayalı ilk gerçek gazetecilik, 1605'te Anvers'te bir ticari bültenden doğduğu sanılan *Nieuwe Tijdinghen* ile başlar. Gazeteciliğin başlamasında gözden uzak tutulmaması gereken ise, bu faaliyetlerin Avrupa'da merkezi otoritenin hüküm sürdüğü mutlak monarşilerle yönetilen ülkeler yerine, dağınık, birliği zayıf olan ve ticaretin gelişmesi ile ekonomik gücü artan kentlerde daha çabuk ve kolay bir şekilde başlamasıdır. Genelde, mutlak monarşilerdeki güçlü iktidar baskısı ve denetimi, gazeteciliğin gelişmesinde olumsuz katkılarda bulunmuştur. XVII. yüzyıl kapanıp, XVIII. yüzyıla girildiğinde, dünyada gazete çıkan ülke sayısında artış görülürken, buna karşılık, Avrupa'nın pek çok ülkesinde gazete üzerindeki denetimler sürmüştür. XVIII: yüzyılda gazetenin ve gazeteciliğin gelişim çizgisini değiştiren, iki önemli olay hiç kuşkusuz, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız İhtilali ile "basının özgür olması anlayışı" kabul görmüş, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne yazılı olarak girmiştir. XIX. yüzyılda İngiltere'de endüstri devriminin başlaması, dünyada gazeteciliğe de damgasını vurmuş ve gazetecilik bir meslek haline dönüştüğü gibi önemli ölçüde okuyucu da kazanmıştı (Tokgöz, 1994: 26-27).

Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi yapısı içerisinde bırakın ilk gazeteyi, hattat esnafının engellemeleri yüzünden ilk Türkçe kitap ancak 1727'de basılabilmmişti (İskit, 1959: 9) . Gerçi Osmanlı'nın çok ulustan meydana gelen mozaik yapısı içerisinde din ve soy bakımından Avrupalılara yakın Rum, Ermeni, Yahudi milletleri olduğu gibi; Fransız, İngiliz, İtalyan ve benzeri ülke vatandaşlarından da Osmanlı topraklarında yaşamakta olanlar da vardı. Bu bağlamda Osmanlı'da Batı ile ilk ilişkiyi girenler "azınlık" olarak isimlendirilen bu vatandaşlar olmuştur. Osmanlı Devleti içindeki bu azınlıklar, iç ve dış ticareti sürekli ellerinde bulundurmuşlardır. Gerek dini, gerek siyasal ve gerekse ticari olarak ilk matbaayı ve ilk gazeteyi de Osmanlı ülkesinde bu azınlıklar hayata geçirmişlerdir. Fransız devrimini izleyen yıllarda İstanbul'da Fransız Elçiliği basımevinde basılan ve 1795 yılında

Fransızca olarak yayımlanan "*Bulletin des Nouvelles*" Osmanlı ülkesinde çıkarılan ilk gazetedir. Gazete, henüz yeni gerçekleşmiş olan Büyük Fransız Devrimi'ni ve yeniliklerini Osmanlı ülkesindeki Fransızlara ve Türklere anlatmak amacıyla çıkarılmıştır (İnuğur, 1993: 165-166). *Bulletin des Nouvelles*'ün ardından 1796'da *Gazette française de Constantinople* (İstanbul), 1821'de *Spectateur Oriental* (İzmir), 1824'de *Le Smyrneén* (İzmir), *Le Courrier de Smyrne* (İzmir) yayınlanmışlardır. Osmanlı topraklarında baştan sona Türkçe ilk gazete olarak 1831'de çıkarılan *Takvim-i Vekayi*'ye kadarki zaman dilimi içerisinde yayınlanan bu gazetelerin amacı, kimlikçe bağlı oldukları ülkelerin Osmanlı ile ticari ilişkilerini geliştirme ve her geçen gün zayıflamakta olan Osmanlı toprakları üzerinde egemenlik kurma yolunda yayınlar yapmaktır (Çakır, 1997: 35).

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa karşısındaki güçsüzlüğü kendini on yedinci yüzyıldan itibaren askeri yenilgiler şeklinde gösterdi. On sekizinci yüzyılda III. Selim'in giriştiği bir dizi askeri yenilik hareketi kaynağını bu yenilgilerden almıştır (Alemdar, 1978. 7-8). Girişilen değişiklik hareketleri II. Mahmut döneminde ordunun dışında maliye, eğitim ve yargılama sistemini kapsamaya başladı. Ancak II. Mahmut, Batı tarzı bu reform girişimlerinin yanı sıra merkezîyetçi yapıyı korumak için içeride de çok sert önlemler almaktaydı. Reformculuk siyasetini ve Osmanlı çıkarlarını Batı'ya karşı savunan Alexandre Spectateur Oriental'ini farkedenden II. Mahmut, hem bu gazeteye parasal destek sağlamış, -Fransız Konsolosluğunun girişimleri sonucunda Blacque'nin gazetesi kapatılınca- hem de Blacque'e İstanbul'da *Le Moniteur Ottoman*'ı 1830'da çıkarttırmıştır. Merkezîyetçilik düşüncesinin bir aracı olarak ise, iç kamuoyunu idarenin isteği yönünde oluşturmak için 1831'de *Takvim-i Vekayi*'yi Türkçe olarak yayımlatmıştır. Ülkede dil birliğinin sağlanamamış olması dolayısıyla da daha sonra gazetenin Rumca, Ermenice, Arapça ve Farsça nüshalarını çıkarttırarak Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan milliyetçilik düşüncelerini merkezîyetçi zihniyetin ümmetçilik anlayışına çekmeye çalışmıştır.

Basının dış ve iç siyasetteki etkinliğini farkedenden ve bundan dolayı da bir takım sübvanselerle ülkede çıkmakta olan dış basını yanına çekmeye çalışan ve hatta *Le Moniteur Ottoman*'ı çıkarttıran, *Takvim-i Vekayi*'i iç kamuoyuna dönük farklı dillerde yayımlatan II. Mahmut'tan sonra tahta geçen Abdülmecid, iktidarının ilk yıllarında basının etkinliğinin farkında değildir. Zira II. Mahmut döneminde oldukça

düzenli çıkan ve kendisine verilen işlevi yerine getiren Takvim-i Vekayi, Tanzimat'ın ilk yıllarında düzenli yayınlanamamıştır (Yazıcı, 1994: 56). Ayrıca yönetim karşıtı yazılar kaleme alan gazetelerin tezkib edilmesi ve bir daha aleyhte yazı yazmamaları için bu tür gazetelere bir takım menfaatlar sağlanması konusu iktidarının ilk günlerinde dönemin padişahı Abdülmecid'e tavsiye edildiğinde, Abdülmecid: "*Bazı gazetelerin celb ve taltifini, diğer bazılarının yine zararlı şeyler yazabileceklerine nazaran pek de o kadar faydalı görmüyorum. Halbuki Memalik-i Mahrusam'da icra ve iltizam olunmakta olan muadelet ve hakkaniyet o gibi iftira ve yalanları bittabii cerh ve tezkib eyleyecektir*" demiştir (Yerlikaya, 1994: 17). Ancak ilan etmek zorunda kaldığı Tanzimat Fermanının kurumsal, hukuksal, ekonomik, toplumsal ve bireysel bağlamda ortaya koyduğu -hiç de monarşik geleneksel yapı içerisinde alışık olunmayan- hakların ne ölçüde uygulama alanı bulduğu Batı tarafından gözlem altına alındığının farkında olan Abdülmecid, çok geçmeden azınlıkların ve onların çıkardıkları gazetelerin istek ve şantajlarına boyun eğerek Tanzimatla üstlendiği yeniliklerden geri adım atmanın dışı dönük taraftarlarını bulmaya çalıştı. Çünkü Tanzimatla vermek istediği hürriyet ve eşitlik fikirlerinin hakikatte imparatorluğun parçalanmasına kadar gidecek bir iç krizin tohumlarını attığını görüyordu (Ülken, 1992: 56). İngiliz asıllı William Churchill bu fırsatı kullanarak İstanbul'da Türkçe bir gazete ve İzmir'de de İngilizce bir gazete çıkararak Osmanlı Devleti lehine iç ve dış kamuoyunu bilgilendireceğini ve aynı zamanda iktidara muhalif gazetelerde aleyhte çıkan yayınları da yalanlayacağını bildirir bir dilekçeyle Abdülmecid'den parasal yardım ister (Yazıcı, 1994: 58-59). Abdülmecid bu teklifi hemen kabul eder ve Churchill 1840'da "*Ceride-i Havadis*" adını verdiği gazeteyi İstanbul'da çıkarır ve devletten hem tehzizat ve hem de gazeteyi çıkardığı süreçte parasal destek görür. İçerik olarak yarı resmi ve iktidarın duyurularına gazetesinde yer veren Churchill, parasal desteğe karşın ciddi bir kamuoyu oluşturamamıştır (Çakır, 1997: 50, 57). İzmir'de çıkaracağını söylediği İngilizce gazeteyle ilgili ise hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Hemen aynı tarihlerde Osmanlı başkentinde sayıları onu aşkın Fransızca gazete yayınlanıyordu. Bunlar 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşmasını izleyen yıllarda ortaya çıktılar. Başka deyişle Osmanlı İmparatorluğundaki yabancı çıkarları arttıkça bu çıkarları savunan gazete sayısı da çoğaldı (Alemdar, 1978: 7). Bu gazetelerin bir kısmı Osmanlı aleyhinde yayınlar yaptığı gibi, bir kısmı da Batı karşısında hesap verir

duruma gelmiş yönetime akıl almaz şantajlar yapmaya başlamıştı. Bu şantaj işine sadece İmparatorlukta çıkan azınlık gazeteleri değil, aynı zamanda İstanbul'da muhabir bulunduran dış ülke gazetelerinin bir kısmı da karışmıştı. Burada hem azınlıkların ülke içinde çıkardıkları gazetelerin ve hem de dış ülke gazete muhabirlerinin Abdülmecid'e karşı girişmiş oldukları şantaj olaylarına bugüne kadar yayımlanmamış üç arşiv belgesinden örnekler aktarmak istiyorum:

İlk belge 4 Mart 1848 tarihli olup, İngiliz gazetelerinden *Daily News* (2)'in İstanbul muhabiri Mösyö Aubrine'e verilecek paradan söz etmektedir. Belgede aynen şöyle deniliyor:

“Atufetlü Efendim Hazretleri

İngiliz gazetelerinden *Daily News* ta'bir olunan gazetinin muhabiri Mösyö Aubrine Devlet-i Aliyyenin haber-hahı olarak daima Devlet-i Aliyye lehine şeyler yazmakta olup her vakitte ve hususen şu aralıkda gazetelerin celb-i efkar ve lisanları için böyle adamların teşvik-i faideden hali olmayacağından gayret-i vakıasını bir kar daha tezyide terğib zımnında kendüsüne şehriye dört yüz gurus maaş tahsis olunsa senevi dört bin sekiz yüz gurus iderki inayet ü ihsan hazret-i şehriyariye nisbetle cüzi bir şey olacağı cihetle sefaretler tahsisatından verilmek üzere ol miktar şehriyenin ta'yini devletlü Hariciye Nazırı paşa hazretleriyle tezekkür kılınmış ise de yine her ne vechile emr ü ferman keramet-beyan cenab-ı şehensahi şeref-sunuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı celil-i isabet delili üzere harekete mübaderet olunacağı beyanıyla tezkere-i senaveri terkimine ibtidar olundu efendim” (BOA, İrade Hariciye, 1848).

Bu tezkereden üç gün sonra Abdülmecid, *Daily News* gazetesi muhabiri Mösyö Aubrine'i iktidarının çıkarları doğrultusunda yazı yazdığı için 4.800 kuruş para ile ödüllendirmiştir.

İkinci belge 22 Haziran 1849 tarihini taşımakta. Belgede İstanbul Gazetesi(1) muharriri Nukes'in Abdülmecid'den para koparmak için ele aldığı dilekçe ve bu dilekçe üzerine gelişen olaylar aktarılmakta. Beyoğlu'nda açmış olduğu iki dükkanının yandığını ve borç batağına düştüğünü söyleyerek devletten 50 bin kuruş yardım isteyen Nukes, parayı almak için bakın dilekçesinin devamında ne tür bir şantaja başvuruyor:

“Muharriri olduğum İstanbul gazetesinin tab' ve temsiline devlet-i aliyyenin menafii hakkında meccanen bir seneden berü muhabere eylediğim mu'teber gazetelere havadis tahririne gayret edeceğim derkardır. Devlet-i Aliyyenin menafii hakkında ibrazına bezli-

mukarreret eylemekte olduğum sıdk-ı hususiyetimin iktizasınca hem hayr-ı hahi-yi hazret-i vekalet-penahileri mazhariyyetine istihkafım olduğu cihetle takdimine ictisar eylediğim işbu arzuhal-i acizaneme imale-i nazar-ı merhamet buyurulduğu halde ... emrinde bu aralık Devlet-i Aliyyenin şan-ı alisi ile tebaasının asayiş ve istirahatları maddelerinde medh ve sitayiş hususuna ömrüm oldukça kâlen ve kalemen hasr-ı evkat edeceğim derkardır” (BOA, İrade Hariciye, 1849)

Burada Nukes kısaca, parayı verirsiniz şahsınızı ve yaptıklarınızı övmeye ömrüm boyunca devam edeceğim, aksi takdirde siz bilirsiniz demek istiyor. Bunun üzerine Abdülmecid, 50 bin kuruş değil de 30 bin kuruş verilmesini emrediyor ve Nukes, Padışaha bir teşekkür mektubu gönderiyor (BOA, İrade Hariciye, 1849).

Üçüncüsü ise gazetecilik yapan de Champ'ın gazetesini İzmir'den İstanbul'a taşımak için başvurduğu entrikalarla ilgili. de Champ, hükumete göndediği tarihsiz dilekçesinde 12 yıldır İzmir'de gazete çıkardığını, ancak gazetede sadece ticari konulara yer verdiğini, amacının gazeteyi İstanbul'a taşıyarak hem iktidara hizmet etmek, hem de gazetenin içeriğini zenginleştirmek olduğunu yazıyor. İktidara nasıl hizmet edilir sorusuna ise; iktidarın icraatlarını kendi gazetesinde öveceğini, Fransız gazetelerini çıkaranların bazılarıyla dost olduğunu ve bu gazeteleri hükumet lehine kullanabileceğini, en az iki yabancı gazeteye abone olunmasını ve bu konuda aracı olabileceğini, Avrupa gazetelerinde iktidarın aleyhine çıkan ve halkın zihnini bulandıran haberlerin gazetesinde tekzip edileceğini ve Avrupa gazetelerine gönderilecek cevabi yazıları diplomatik üslupla ele alabileceğini söylüyor ve gazetesinin hem iç, hem de dış kamuoyunu etkilemesi için bu ilişkinin mutlak surette gizli tutulması gerektiğini özenle belirtiyor sayın Mösyö de Champ ve Mösyö de Champ'ın bu isteği hükumetçe hemen kabul görüyor(3).

1860'lara geldiğimizde dış basın ve içeride gün geçtikçe sayıları artan azınlık basının yanında Osmanlı'nın merkezîyetçi yapısını az da olsa eleştirebilen iktidar karşısında bağımsız iki Türkçe gazeteyle karşılaşırız. Bunlardan ilki Agah Efendi tarafından 1860'da çıkarılan *Tercüman-ı Ahval* gazetesidir. Agah Efendi, iktidarın iç ve dış siyasal olaylar (4) karşısında gazete izni alınmanın çok zor olduğunu önceden kestirmiş olacak ki Meclis-i Maarif'e vermiş olduğu dilekçesinde, Devlet-i Aliyye'ye itaatkar bir kul olacağını ve çıkaracağı gazetenin de tıpkı Ceride-i Havadis gibi Bâbiâli'ye bağımlılık sergileyeceğini açıkça belirtmiştir (İskit, 1939: 18). İktidara verdiği sözler karşısında yayın

izni alan Agah Efendi, gazetesinde yönetimi rahatsız etmeyecek şekilde iç ve dış haberlerin yanında resmi ilanlara, tüzüklere, piyasa ve borsa haberlerine de yer vermiştir. Bu tür haberlerin yanı sıra sanayi, bankacılık, ulaşım ve haberleşme konularına da eleştirel bazda olmamak kaydıyla gazetesinde yer açaran Agah Efendi, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'ten farklı, içeriği zengin bir gazetecilik örneği sergilemiş ve ciddi bir kamuoyu oluşturmuştur. Ancak 1861 yılında Ziya Paşa tarafında ele alınan ve eğitimdeki aksaklıkları gündeme getiren iktidara yönelik makale, gazetenin iki hafta süreyle kapatılmasına sebep olmuştur. Basın tarihimizde yasal olmayan bu ilk kapatma cezası, iktidarın eleştiriye ne kadar kapalı olduğunu gösterdiği gibi, iktidarı, dış ve iç azınlık basına uygulayamadığı yeni bir yöntemi (sansürü) Türkçe basına uygulamanın yasal düzenlemelerini hazırlamaya itmiştir (5).

İkincisi ise Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesidir. Devletten hiç bir yardım almadan çıkarılan Türkçe ilk fikir gazetesidir (Güz, 1991: 14). Şinasi, ruhsat verilmesiyle ilgili kaleme aldığı dilekçesinde tüm masraflarının kendisi tarafından karşılanacağını ve mevcut kanunlara uyulacağını belirterek Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Ahvale verilen iznin kendisine de verilmesini istiyor. "...usul ve nizam-ı Devlete karşı şeyler yazılmamak lazım gelerek şart-ı mezkur dahi bunu mutazammın olub zikr olunan Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Ahvale dahi bu yolda müsaade olduğu kaydından müsteban olunmasıyla bermücebi istizan efendi-i mumaileyhe dahi i'tâ-yı ruhsat olunması tensib olunarak..." diye devam eden cümlede devlete karşı şeyler yazmamak şartıyla ruhsat veriliyor (BOA, A.MKT.MVL, 1861). Gazeteyi çıkarma izni alan Şinasi, buna pek uymayacağını daha gazetenin ilk sayısındaki başlangıç yazısında şu şekilde dile getiriyordu: "Devlet milletin vekilidir. Devletin gücü, halka götürdüğü iyi hizmetlerden doğar. Halkın bu hizmetlerle ilgili görüşlerine ise gazeteler tercüman olur" (*Tasvir-i Efkâr*, 1862: 1). Merkezi yönetimin uygulamalarına yönelik eleştirilerin işaretini veren bu sözlerin hemen arkasından gazetenin ileriki sayılarında mali reformlar, eğitim problemleri ve dış politikada Karadağ sorunu kaleme alınacaktır (Çakır, 1997: 173). Ayrıca iktidarın hiç de hoşuna gitmeyecek "milliyet" ve "meşrutiyet" kavramları ile parlamenter sistem istekleri de buna eklenince Şinasi ve gazetesi zaman zaman zor günler geçirecek ve sonunda kapanmak zorunda kalacaktır. Gerçi 1861'de yönetimin başına veliahtlık dönemlerini av, güreş, cirit sporlarıyla geçirmiş ve mümkün olduğu kadar devlet işlerinden uzak durmuş olan

Sultan Abdülaziz geçmiştir. Abdülaziz 1876'ya kadarki iktidarlık döneminde müziğe, resme, spora, heykele ve güzel sanatlara düşkünlüğünü ve bu alanlara olan teşvikini hiç azaltmamıştır. Avrupa gezisine çıkan ilk Osmanlı padişahı olan Abdülaziz döneminde tiyatro, sergi ve yayım etkinlikleri gerçek anlamda başlamıştır. Gazeteler onun döneminde sayıca artmıştır. 1867'de *Muhbir*, *Ayine-i Vatan*, *Vatan*, *Utarit*, *Muhip*, *İstanbul*; 1868'de *Terakki*, 1869'da *Mümeyyiz*, 1870'de *Basiret*, 1871'de *Devir*, *Bedir*; 1872'de *İbret*, *Hadika*, 1873'de *Sıraç*, 1875'de *Vakit*, *İstikbal*, *Sadakat*, *Şark*; 1869'da *Diyojen* ve 1872'de *Hayal* gazetelerini sayabiliriz. Bunlar arasında Tasvir-i Efkâr, *Muhbir*, *İbret*, *Basiret*, *Vatan* gibi kamuoyu oluşturmuş gazetelerin ve bu gazetelerdeki yazar ve gazeteci kuşakları giderek yurttaşlık haklarına dayalı bir yasalar düzeni kurulmasını önererek, çözüm yolu olarak halkın oylarıyla seçilen bir parlamentonun toplumsal yaşamı yönetmesini isteyince, siyasal platformdaki tepkiler de yoğunlaşmaya başlamıştır (Gevgili, 1983: 205). Ancak bu dönem bir önceki padişah döneminden farklı değildir ve hatta iç ve dış alanda daha da yoğunlaşan bunalımlar söz konusudur. Sırbistan, Romanya, Girit, Bosna-Hersek ayaklanmaları, Avrupa devletlerinin Abdülaziz'e ağır tehditleri, dış borçların 250 milyon altına çıkması ve içerdeki öğrenci hareketleri şeklinde artan bunalım, Osmanlı siyasal sistemini demokratik istekleri kısıtlama ve baskı altında tutma yoluna itmiştir. Bu bağlamda Sırbistan ve Belgrat'ta çıkan gazetelerin sınırdan içeri sokulmaması (BOA, Y.E.E., 1861), İstanbul'da çıkan ve iktidar aleyhine yazı yazan gazetecilerin başkent dışına sürülmesi şeklinde başlayan sansür uygulamaları, 1864'de çıkarılan Matbuat Nizamnamesi'yle gazetelere önizin koşulunun getirilmesi şeklinde devam etmiştir (İskit, 1939: 69).

Hükümet'in Girit politikasına karşı basının yoğun eleştirilerinin devam etmesi, tekrar basın - iktidar ilişkilerini ciddi anlamda gündeme getirdi. Bu defa 1867 yılında Âli Paşa'nın ünlü *Âli Kararnamesi*, yönetime basını süreli ya da süresiz kapatma yetkisi verdi. Âli Paşa'ya göre: "*Devletin zaafını millete söylemek vatanperverlik sayılmaz.*" Böylece *Muhbir*, *Utarit*, *Vatan*, *Diyojen*, *İbret*, *Hadika*, *Letâif-i Asar*, *Şark*, *Hayal* vb. yayımlar, geçici ya da sürekli olarak birbiri ardınca kapatıldı (Kocabaşoğlu, 1986: 44). Ardından Babıâli 1874'de her gazeteye iki paralık pul yapıştırma zorunluluğu getirerek bir tür ekonomik baskı yoluna da girdi (Koloğlu, 1992: 43). Bu arada yabancı basının da Osmanlı yönetimi ile ilgili olumsuz yazılarının önüne geçmek

üzere sefirlere özel talimatlar verildi. Bu tür talimatlardan bir tanesi de Londra Sefareti'ne gönderildi ve *Times* gazetesinin aleyhte yazılarının önüne geçilmesi yolunda araya adamlar konulması istendi (BOA, Y.A.HUS, 1869).

1876 yılı ise daha sıkı önlemler alınmasıyla başladı. "II. Abdülhamit Sansürü" olarak isimlendirilen bu dönemde (1876-1909), önce mizah gazetelerine yasak kondu. *Hayal*'de sansürle ilgili çıkan bir karikatür yüzünden Teodor Kasap üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Heyeti Vükela kararıyla basına ön denetim getirildi (Dönmez, 1958: 121). Kararda özetle şöyle deniyordu:

"Osmanlı Matbuatı'nın neşrinde hükümet gerekli dikkat ve ihtimamı göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli ve süresiz kapatmışsa da basın disiplini altına alınmamıştır. Bundan böyle İstanbul'da basılan gazetelerin Matbuat İdaresi tarafından, eyaletlerde yayınlananların ise mahalli hükümetlerce görevlendirilecek memurlar tarafından ön denetime tabi tutulacağı" (Basiret, 1876).

Buna en şiddetli tepkiyi Türkçe basın gösterdi. Basiret, Sabah, İkdam, Le Levant, La Reform gibi gazeteler sansürün yasakladığı yazıların yerini boş bırakarak tepkilerini dile getirdiler (Alemdar, 1986 : 54-55).

Abdülhamit 1876'nın son çeyreğinde tahta çıkmış ve "*Abdülhamit Rejimi*" diye bilinen baskıcı yaklaşımın oluşturduğu düzen, 1878'den sonra kesin şekil almış ve giderek sertleşmişti. Örneğin Hüsnü Paşa'nın halka yaptığı kötülükleri gazetesinde yazdığı için Basiretçi Ali Efendi dört ay hapse atıldı ve Çırağan Olayı ile ilgili Ali Suavi'nin yazısını gazetesinde yayınlaması dolayısıyla da gazetesi *Basiret* kapatıldı.

Batı ile yakın ilişkiler kuran Yeni Osmanlılar, devleti kurtarmak için, Müslüman ve Hıristiyan halkın tam bir eşitlik içinde, devlet ve ülke işlerine karışması gerektiğine inanıyor ve bunun için de ülkede meşrutiyet idaresinin kurulması gerektiğini şiddetle savunuyorlardı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ötedenberi Yeni Osmanlılarla yakın ilişkileri olan V. Murat'ın tahtta çıkarılması üzerine sürgünde bulunanlar İstanbul'a dönmüş ve gazetelerde her çeşit yazılar yayımlanmışlardı. Ancak bu özgürlük havası üç ay gibi kısa bir süre sürmüştü, akli dengesi bozulan V. Murat görevden uzaklaştırılarak yerine 31 Ağustos 1876'da II. Abdülhamit padişah olmuştu.

Abdülhamit iktidara gelirken Kanun-i Esasi'yi ilan edeceği sözünü verdi. Sözünü tuttu ve bireylerin eşitliğini, herkesten gücü oranında vergi alınmasını, kişi özgürlüğünü ve dokunulmazlığını, kişilerin bilgi ve donanımlarına göre memur olma haklarını düzenleyen Türk toplumunun ilk yazılı anayasasını 23 Aralık 1876'da ilan etti (İnuğur, 1993: 225). Ancak bu metin, kağıt üzerinde kaldı. Abdülhamit'in 30 yıllık iktidarı döneminde de hiç bir zaman ve hiç bir alanda uygulanma yüzü görmedi. Kanununun 12. maddesi ise basınla ilgili idi. Maddeye göre, "Matbuat kanun dairesinde serbesttir." Kanun, özgürlüğü hükümetin keyfiyetinden kurtarmış, fakat basını güvence altına alamamıştı. Çünkü 113. maddeyle yasama organına sınırsız bir düzenleme yetkisi vermekteydi (Danışman, 1982: 6). Bu yetkiye dayanarak Abdülhamit, anayasa gereği hazırlanan basın yasasının meclisten geçmesine izin vermedi ve kısa bir süre sonra da şu tebliği yayınladı:

"Eskiden gazeteler yokken dedikodular yalnızca ağızlarda dolaşırdı. Şimdi herkes aklına geleni birer gerçekmiş gibi yayınıyor. Gazetelerde çıkan yazıları da herkes tümüyle gerçek sanıyor. Bu yüzden ortaya çıkan yanlışlar eskiden çok önemlidir. Hükümetin icraatı aleyhine dil kullananların fesatçı sayılacağı ve bu çeşit yazıları yazanlara karşı gereken şiddetli kanuni tedbirlerin alınacağı herkesçe bilinmek üzere devlet adına bu durum şimdiden ilan olunur" (Topuz, 1973: 52).

Bu tebliğle Abdülhamit, doğmakta olan Türk basımına en büyük darbeyi indiriyordu. Ve yine bu kararlar Türkiye'de basın - iktidar savaşı şiddetli bir şekilde başlıyordu (Perin, 1974: 91). Ali Süavi, Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Agah Efendi, Mustafa Fazıl Paşa, Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet gibi yazarlar yurt dışına çıkarak buralarda yayınlamış oldukları gazeteler (6) aracılığıyla Abdülhamit'e karşı Meşrutiyet mücadelesini başlattılar. Abdülhamit, ülkede sıkıyönetim ilan ederek her alanda başlattığı inanılmaz bu diktacılığı kendi ağızından şu gerekçelere dayandırıyor:

"Ben, hangi şartlar içinde ve nasıl bir zamanda padişah oldum?... Bunu hatırlatmak isterim. Bosna-Hersek ayaklanmış, Karadağ ordumuzu sarmış ve yenmiş, Sırbistan düzenli ve tehlikeli bir kuvvetle ülkemize savaş açmıştı. Bu badireden o müthiş Rus Muharebesi doğdu (7) Bu savaşı doğuran iç ve dış olaylar benim saltanat günlerimin işi değil.. Ben iki padişahım ardarda hal'inden, 93 günlük bir hükümet buhranından ve bir

saltnat boşluğundan sonra padişah olmuştum. Millet rüştünü, erginliğini iddia ediyordu” (Bozdağ, 1985: 16).

Ülkenin içinde bulunduğu şartlar gözönüne alındığında devletin milli çıkarlar çerçevesinde birtakım önlemler almasından daha doğal birşey olamaz. Ancak bunu hukuk dışı keyfilik noktasına taşımak, iktidara yönelik zerre kadar eleştiriye tahammülsüzlük ve bedelini sürgün, kapatma, işkence, hapis ve katletme gibi cezalarla ödetmenin mantığı ve izahı olamaz.

Şüphesiz Avrupa'nın pek çok ülkesinde gazete üzerinde denetimler başından beri mevcuttu (Tokgöz, 1994: 27). Ama Türkiye'den başka güllünlüğün en üst noktasına vardığı başka bir ülke bu dönem içerisinde yoktur. Çünkü yayın ve basın alanında görevli memurların çoğu doğru dürüst okuma-yazma bilmiyorlardı. Neyi sansür kapsamına aldıklarının farkında bile değillerdi. Öyle ki Abdülhamit'i öven kitabın ülkeye sokulması bile yasaklanmıştı (8). Kullanılması ve yazılması yasak sözcükler listesi oluşturulmuştu (9).

İktidar, önce kendisine karşı bir muhalefet partisi rolüne bürünmüş iç basını, tam bir kontrol altına almayı hedeflemişti. Ancak en şiddetli baskı Türkçe dili ile çıkan gazetelere uygulanmıştır. 15 Kasım 1882 tarihli arşiv belgesinde basının kontrol altına alınması ile ilgili yasaların yetersizliği: “*Matbuat kanunlarının kifayetsizliğine binaen ba'zı maddelerinin ta'dili ve yeni maddelerin vaz' edilmesi*” söylemiyle yeni düzenlemelerin ve yeni maddelerin yürürlüğe konulması istenmektedir (BOA, DH-SYS, 1882). On beş gün gibi kısa bir süre sonra ise padişahın şahsına yönelik yayınlar konusunda çıkarılan iradeye gazetelerin uymadıkları vurgulanarak ikinci bir irade daha yayınlanmıştır. İradede bugünkü ifadeyle şöyle deniyor:

“Gazetelerin padişahın şahsına yönelik yapmakta oldukları yayınların durdurulması hususunda daha önce çıkarılan iradeye uymadıkları gözlemlenmiş olup, bu konuda yeni bir iradenin Matbuat Umum Müdürlüğü'ne gönderildiği ve gazetelerin bu konuda uyarılması” (BOA, Y.A.HUS, 1882)

II. Abdülhamit döneminde yerli basını susturmak için, Tercüman-ı Hakikat, Tarik, Saadet, Musavver Malumat, Servet-i Fünun, Levand Herald, Moniteur Oriental, Byzantis, La Turquie, İstanbul gazetelerine padişahın iradesiyle hazineden 30.000 - 100.000 kuruş arasında yardım yapılmıştır (İnuğur, 1993: 267), (10).

Tüm bu olanlara karşın Türkiye'yi meşruti idareye kavuşturmak için ilk mücadeleyi açan Namık Kemal, Ziya Paşa ve diğer Yeni Osmanlılar hareketi elemanları, tehlikeli gördükleri yazılarını ilk önce dostları Giampetri'nin "*Courrier d'Orient*" gazetesinde imzasız yayınlıyorlar ve bu konuda iktidardan bir tepki gelmediğini gördükten sonra ancak Türkçe çıkardıkları gazetelerinde yayınlama şansını elde edebiliyorlardı (Ebuzziya, 1985: 35). Bu yolla daha fazla mücadele edemeyeceklerini anlayan Yeni Osmanlı aydınları, yurtdışına çıkarak buralarda yayınlamış oldukları gazetelerde daha çok ele almış oldukları Osmanlı Devleti'nin dış borçları, eğitim açmazı, yönetimin Mısır, Girid, Karadağ, Yunan politikalarındaki tutarsızlığı, devletin kötü gidışı konulu yazılarıyla Abdülhamit yönetimini yıpratma girişimlerinde bulunmuşlardır (Hürriyet, 1869:). Ancak Hürriyet, Mizan, Meşveret, İstikbal, Terakki, Şura-yı Ümmet ve Osmanlı gibi Genç Osmanlıların Avrupa ülkelerinde çıkarmış oldukları bu ve benzeri gazeteler, ülkeye sokulmamak için katı bir sansür uygulanmıştır. Sıkı denetimlere karşın bu gazeteler ülkeye çeşitli yollardan girmiş ve büyük bir ilgi görmüş, hatta karaborsa satılmıştır (11). Gazetelerin ülkeye girişlerini bir türlü engelleyemeyen Abdülhamit, bu gazetelerin kapatılması için, ilgili hükümetler nezdinde kapatma ve bunlar üzerine baskı kurma yoluna da gitmiştir (Koloğlu 1986: 15).

Diğer taraftan Abdülhamit, ülkedeki olayların yurt dışına yansımaları kesinlikle istemediğinden, yabancı basında çıkacak haber ve yorumlardan da sürekli endişe etmiş ve büyük huzursuzluk duymuştur. Bu çeşit yayınlara günü gününe tetkik edip on beş günde bir rapor halinde saraya sunmak üzere dış ülkelerde memurlar görevlendirmiştir (İrade Hariciye, 1895). Ayrıca bu çeşit yayınlara önlemek amacıyla yabancı basın muhabirlerinin çoğunu satın almış, onlara türlü çıkarlar sağlamış, gizlice verdiği paralarla yabancı basında, aleyhinde yazılar çıkmasına engel olmuştur. Paris Eski Büyükelçisi Salih Münir Paşa'nın saraya sunduğu bir raporda, Fransız basınının satın alınmasıyla ilgili şu ilginç satırlar yer almaktadır:

"30 gazetenin ayda 5000 franklık ödenekle tamamen ele alınmalarını sağlamış durumdayım. Bu para şimdi dış yayınlara izlemek ve araştırmak için vermekte olduğumuz paradan ve telgraf ücretlerinin dörtte birinden bile azdır. Bunun fazla görülmeceği düşüncesiyle bu gazete yazarlarıyla bir mukavele imzalanması gerektiği kanısındayım" (Topuz, 1973: 71)

Bu otuz gazetenin dışında Liberte gazetesine 750 frank, Voltere ve Republique de Press' gazetelerine 1000'er frank, Gil Blos gazetesine 500 frank, Orient gazetesine de 10.401 kuruş verilerek bu gazeteler satın alınmıştır. Para karşılığı adları çeşitli şantaj olaylarına karışan gazeteler arasında La Turquie Libre, Nouvelle Revue ve National da vardır (Topuz, 1973: 73).

Sansür, jüenalcilik ve gazetecilerin satın alınmasına kadar varan basın-iktidar arasındaki çirkef uygulama ve ilişkilere karşın, 20. yüzyıla girildiğinde özellikle yurtdışındaki Jön Türk yayıncılarının etkisiyle genç aydınlar arasında bir sivil toplumu çağrıştıran özgürlükçü düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu özgürlükçü düşünceler, 1908 yılında anayasaya yeniden işlerlik kazandırarak, II. Abdülhamit'i meclisi bir daha toplamaya yöneltmiştir. Ancak, halk temsilcilerinden oluşan bir parlamentonun toplanması da II. Abdülhamit'in yıkılışını artık önleyemeyecekti.

Kısaltmalar

A.MKT.MVL: Sadaret Mektubi Kalemli Meclis-i Vala
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH-SYS: Dahiliye Siyasi
Y.A. HUS : Yıldız Sadaret Hususi Mâruzât
Y.E.E : Yıldız Esas Evrakı

Dipnotlar

(1) 1846'da büyük sermayeli bir limited şirket olarak kurulan bu gazetenin başyazarlığını ünlü edip Charles Dickens yapmıştır. Önceleri tutunamayan gazete bir süre sonra Gladstone tarafından Liberal Parti'nin (Whig'ler)'in yayın organı haline getirilmiş, Fransız-Alman savaşı dolayısıyla okuyuculara taze haber ulaştırdığından tirajı yükselmiştir. (İnuğur, M. Nuri (1993). Basın ve Yayın Tarihi. İstanbul: Der Yayınları, s: 101)

(2) Arşiv belgelerinde ismi *İstanbul* olarak geçen bu gazete 1832'de *Echo de l'Orient* adıyla çıkmış ve 1846 Ağustos'unda *Journal de Constantinople*, *Echo de l'Orient* adını almıştır. (Groc, Gerard (1985). "Türkiye'de Fransızca Basını", Türkiye'de Yabancı Dilde Basın içinde, İstanbul: İstanbul Üniversitesi BYYO Yayınları, s: 64.)

(3) de Champ'ın göndermiş olduğu iki dilekçe ve bunların tercümeleri ile irade evrakından oluşan dosyadan konunun önemi dolayısıyla iradenin transkribi aşağıya verilmiştir.

“Seniyyü'l-Himema Kerimü'ş-Şeyma Devletlü İnayetlü

Atifetlü Ebhetlü Efendim Hazretleri

malum-ı samileri buyurulduğu vechile hayli müddetten beri İzmirde gazete tab' ve neşr etmekte olan gazeteci de Champ İzmirde neşr eylediği mevadd-ı resmiyeden ziyade nesne neşr olunmak üzere gazetesinin menbağ-ı havadis bulunan Dersaadete nakline müsaade-i seniyye erzan buyurularak edna bir hoşnutsuzluk ibrasına sebep olduğu halde istirdad olunmak şartıyla bir imtiyaz-ı mahsus i'ta olunması ve Fransız jurnallerini tahrir eden bazı erbab-ı kalem ile derkar olan münasebatı cihetiyle cüzi akçe i'ta olunduğu takdirde mezkur jurnallerden bir ikisinin taraf-ı devlet-i aliyyeye celbi mümkün olacağı eşkar olduğundan ve bu husus için verilecek akçenin sarfı maddesi Paris Sefaret-i Seniyyesine bi'l-havale taraf-ı Devlet-i Aliyyeden tebliğ olunacak ba'zı mevaddın derci için de ba jurnaliyle bir muhabere-i daimiye icrasına taahhüd edebileceğinden zikr olunan jurnallere gönderilecek havadisatın tarafına tebliği zımında hademeden birinin memur ve ta'yin kılınmasını iki kıta varaka takdimiyle niyaz ve istid'a etmiş ve mezkur varakalar tercümesi Meclis-i Vafa-yı Ahkam-ı Adliyyeye verilmiş olmasıyla ol babda kaleme alınan iki bend bir kıta mazbata şehri ramazan-ı şerifin on dokuzuncu pazar gecesi Meclis-i Umumide lede'l-kırae vaktan mazbata-i merkumede gösterildiği vechile Avrupa gazetelerinde Devlet-i Aliyye'ye dair bir takım şeyler derc ve imla olunarak ezhan-ı nas tahdiş ve teşviş kılınmakta olduğuna ve mersumun Dersaadette tab' ve neşrinin istid'a eylediği gazeteye yazılacak fıkaraat o makule havadisat-ı kazibenin ibtaliyle ezhan-ı nası ilişikten kurtarmağı müeddi olacağına mebni bunda mülken ve milleten faide derkar ve elhaletü hazihi mersumun gazeteye tab' eylemekte olduğu mahalline memalik-i mahrusadan olarak olvechile Dersaadete naklinde bir beis olmayacağından başka kendüsü nezd-i Saltanat-ı Seniyyede bulunmak ve Devlet-i Aliyyenin muvazzaf adamı olmak hasebiyle mersumun Nezaret-i hariciyyeye irtibat-ı tabiisi hasıl olup zikr olunan gazetelere mükabil yazılacak fıkaraalarda usul-ı politika ve tesirat-ı nüfuziye tarafları gözedileceği zahir ve eşkar olub ancak mersumun yazacağı şeylerde inan-ı ihtiyari elinde olmadığı anlaşılır ise ol halde tab' ve neşr edeceği havadisatın Avrupa halkı indinde hiç tesirati olmayacağı bedihatından ve benaberin işbu irtibat-ı keyfiyyeti mektum

tutularak zahir-i halde kendisinin mutlakı'ın inan suretde olması iktizayı hal ve maslahattan bulunmağla çıkarılacak gazeteye usul-ı Devlet-i Aliyyeye müğayir ve ğayr-i müessir sözler yazmamak üzere ibtida-i emirde mersume cenab-ı nezaret-i müşarünileyhadan tenbihat-ı lazime ve ta'limat-ı icabiyenin tefhim ve i'tasıyla ol suretle Dersaadette gazete tab' ve neşr eylesine ruhsat verilmesi ve zikr olunan jurnallerde usul-ı Devlet-i Aliyyeye muvafık sözler bulunmasında fevaid-i adide derkar idüğünden gerek masarır-ı vakıanın sefaret-i seniyye tarafından tesviyesi ve gerek havadisat-ı mukteziyenin mersum tarafına tebliğ olunması hususlarının cenab-ı nezaret-i müşarünileyhaya havalesi icab-ı maslahattan görüldüğü ifade ve istizan olunmuş ve ol vechile icra-yı iktizaları Meclis-i Umumide dahi bi't-tensib manzur-ı ali buyurulmak için zikr olunan tercümelere ve mazbata irsal-ı su-yı valaları kılınmış olmağla olbabda ve her ne vechile irade-i isabetade-i cenab-ı cihanbani mütaallık ve şerefsudur buyurulur ise ana göre harekete ibtidar olunmak üzere iş'arı manut-ı himmet-i behiyyeleridir efendim"

"Ma'ruz-ı Çâker-i Keminelidir ki

enmile-i zib-i i'zaz olan işbu tezkire-i samiye-i sadaret-penahileriyle zikr olunan tercümelere ve mazbata manzur-ı hazret-i mülukane buyurulmuş ve vakıan iş'ar olunduğu vechile mezkur gazetenin Dersaadette nakli ba'zı mertebeye-i faideyi müstelzem olması melhuzattan bulunmuş ve husus-ı mezbur hakkında meclisce vuku' bulan mutalaat dahi münasib ve yolunda görünmüş olmasıyla ber-minval-i muharrer iktiza-yı icrasına ibtidar olunması şerefriz-i sunuh ve sudur buyurulan emr ü ferman meali-nişan hazret-i mülukane mukteza-yı münifinden olarak mezkur tercümelere ve mazbata yine sub-ı alilerine iade ve tisyar kılınmış olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir." BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, Dosya Nu: 843

(4) Bu dönem siyasal olayların en önemlileri arasında; 1840 yılında Mısır Meselesiyle ilgili Londra Andlaşmasının yapılması, 1848 yılında Avrupa'da milli ve demokratik devrimlere girişilmesi, 1853'de Kırım Savaşı, 1854 yılında ilk dış borçlanma, 1856 Paris Muahedesi, yabancı unsurlara yeni haklar tanıyan 1856 Islahat Fermanı'nın ilanı, 1858 Cidde Ayaklanması, 1859 Kuleli Vakası, 1860 Eflak, Boğdan ve Karadağ'da bağımsızlık ayaklanmaları sayılabilir.

(5) Tercüman-ı Ahval'in iki hafta süreyle kapatılmasının Ceride-i Havadis'de "haddini aştığı" şeklinde yorumlanması, iki gazete arasında ciddi tartışmalar doğurmuş ve Ağah Efendi bu konuda hükümeti

de eleştirmeye başlayınca eleştirilerinin önüne geçmek için hükümet, Agah Efendi'yi 5.000 kuruş maaşla Posta Nazırlığı'na atamış ve ek görev olarak ta Vapurlar Nezareti ile Ereğli Kömür Nezareti'ni uhdesine vermiştir. Bu olay, dolaylı da olsa basına destek olarak değerlendirilmiştir. (Daha geniş bilgi için: Yerlikaya, İlhan (1995). "Hükümet Destekli Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Habercilik Anlayışı," Toplumsal Tarih Dergisi. s. 58-59)

(6) On üç yabancı ülkede çoğu Türkçe, bazıları Fransızca, Arapça, Almanca, İngilizce ve İbranice gazeteler yayımlanmıştır. Bu ülkeler İngiltere, Fransa, Avusturya, Bulgaristan, İtalya, Yunanistan, Romanya, İsviçre, Brezilya, Belçika, Amerika, Kıbrıs ve Mısırdır. Yayın hayatında etkili olanlar arasında, Ahmet Rıza'nın Paris'te 1895'te Türkçe ve Fransızca çıkardığı *Meşveret*, (Mizancı) Murat'ın önce Mısır (1896), daha sonraları Paris ve Cenevre'de (1897) neşrettiği *Mizan*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris'te 1897'de Türkçe-Fransızca yayınladığı *Osmanlı*, Ahmet Rıza'nın 1902-1908 tarihleri arasında Kahire ve Paris'te çıkardığı Türkçe *Şura-yı Ümmet* sayılmaktadır.

(7) 1877 Osmanlı - Rus Savaşı

(8) Daha geniş bilgi için Koloğlu, Orhan (1986) "Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II.Abdülhamit Sansürü," Tarih ve Toplum,Sayı: 38: 14-21; Kabacalı, Alpay (1990). Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını : 66-70

(9) Daha geniş bilgi için Cevdet Kudret tarafından kaleme alınan "II.Abdülhamit Devrinde Sansür" incelemesi üzerine Mete Tuncay'ın tanıtım yazısı, Oluşum Dergisi (1977), 1: 42-43

(10) Ayrıca İzmir'de Fransızca olarak çıkan üç ayrı gazeteye parasal olarak yapılan yardımla ilgili olarak Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz tarihsiz bir belge devlet - basın ilişkilerini en çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Konuyu birinci elden aydınlatması dolayısıyla belgeyi aynen transkrip ediyoruz:

"İstefnaki Bey tarafından takdim olunup manzur-ı cenab-ı mülukane buyurulmak için leffen irsal-ı suy-ı samileri kılınan bir kıt'a varaka mealinden müstefa olacağı vechile İzmir'de tab' olunmakta olan iki aded Fransızca gazetenin birine beş bin ve diğerine iki bin beş yüz gurus tahsis kılınmış olduğundan ve muahharen İzmir'de bulunan Danimarkalı Pöke nam kimesnenin tab' ve neşrine mübaşeret etmiş olduğu gazetede muharrer mutalaat ve havadisat usul-ı devlet-i aliyyeye muvafık görünerek kendüsi dahi i'ane-i seniyye istid'asında bulunduğuna binaen

zıkr olunan gazetelerden beş bin ğuruş verilmekte olan ğazetenin nısf-ı maaşı bi'l-ibka nısf-ı diğzerinin mersum Pöke tahsis ve i'tasıyla üçünün dahi mütesaviyen ikişer bin beş yüz ğuruş maaş almaları mir-i mumaileyh tarafından ihtar ve ifade olunmuş ve bu suret münasib olarak fakat nısf-ı maaşı kat' olunacak ğazetecinin bu babda sızlanacağı melhuz ise de mir-i mumaileyye ref' etmek ve sonra tekrar zammı ber-vech-i caiz olmamak şartıyla zıkr olunan yedi bin beş yüz ğuruş maaşın üç nefer ğazeteciye tahsisiyle kendülerinin maaşı mütesavi ile istihdam olunması hatıra gelmiş olmağla ol babda ne vechile irade-i seniyye cenab-ı mülükane mütaallık buyurulur ise ana göre de icra-yı iktizasına ibtidar olunacağı beyanıyla senaveri terkim kılındı efendim”

“Hazret-i mülkdaride tensib ve tasvib buyurularak ber-vech-i muharrer keyfiyyetin iktiza eden taraflardan tahkik ve tedkikiyle arz ve iş'ar buyurulması hususlarına emr u ferman isabet-nişan hazret-i hilafet-penahi şeref-sunuh ve sudur buyurulmuş ve varaka-i merkume yine sub-ı alilerine iade ve irsal kılınmış olmağla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir” *İrade Hariciye*, Dosya No: 663

Yine Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı içerisinde 128 dosya ve 156 gömlek sıra numarasıyla yer alan 3 Cemaziyelevvel 1300 / 12 Mart 1883 tarihli bir belgede de, halkın Devlet-i Aliyye'ye temayüfünün temini için Mısır'da yayımlanmakta olan gazetelerin her birine yüz ile iki yüz kuruş para verilmesi istenmektedir.

(11)Mustafa Fazıl Paşa'nın parasal desteği ile Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yönetiminde 1968'de önce Londra ve daha sonra Cenevre'de çıkarılan Hürriyet'in 73. sayısındaki birinci sayfaki ilan bunun açık bir örneğidir. İlanda şöyle denilmekte: “Hürriyet gazetesinin bidayet-i zuhurunda Dersaadet ve eyaletlerden bazı zevat sevk-ı hamiiyetle talebkarane meccanen tevzi' ve i'ta etmek üzere toptan gazete irsalını muharrerat-ı mahsuse ile iş'ar ve iltimas etmiş olduklarından kimine iki yüz, kimine yüz elli ve yüz ve elli nushaya dek be her hafta irsal olunmakta ve bunların bedelleri alınmadıktan fazla posta ücretleri dahi matbaa sandığından verilmekte idi bir zamandan berü bazı taraflardan alınan ihbarata nazaran bu gazeteleri alan zevat dağıtılmak üzere şuna buna takım takım verdikleri ve bunlardan bazıısı karar verilen bir bedel ve ücret mukabelesinde ellerine geçirdikleri nüshaları zabtiye müşirine sattıkları gibi bazıları dahi be her nüshasını beşer altışar ve tuttuklarına göre bazen onar onbeşer kuruşa satmakta ve bir nüshasını bir kerre

okumak için üç-beş kuruş almakta oldukları anlaşılıyor...” *Hürriyet* (1869). 11 Şaban 1286 / 15 Kasım 1869, Sayı Nu: 73

Kaynakça

- Alemdar, Korkmaz (1978). İstanbul (1875-1964) Türkiye’de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi. Ankara: Kalite Matbaası
- Alemdar, Korkmaz (1986). “Gazetelerde Sansürün Yarattığı Boşluklar,” *Tarih ve Toplum*, 37: 52-59
- Basiret (1876). Nu: 1809, Fi 17 R 1293 / 11 Mayıs 1876
- BOA, A.MKT.MVL. (1861). Dosya Nu: 127, Fi 10 Zilkade 1277 / 20 Mayıs 1861
- BOA, DH-SYS (1882). Fi 4 Muharrem 1300 / 15 Kasım 1882
- BOA, İrade Hariciye (1848). Dosya Nu: 2077, Fi 16 Rebiülahır 1264 / 22 Mart 1848,
- BOA, İrade Hariciye (1849). Evrak Nu: 2662, Fi 20 Ramazan 1265 / 9 Ağustos 1849
- BOA, İrade Hariciye (1849). Evrak Nu: 2662, Fi 1 Şaban 1265 / 22 Haziran 1849
- BOA, İrade Hariciye (1895). Dosya Nu:15, Fi 18 Muharrem 1313 / 11 Temmuz 1895
- BOA, Y. A. HUS (1869). Fi 7 Nisan 1285 / 19 Nisan 1869
- BOA, Y. A. HUS (1882). Fi 23 Muharrem 1300 / 5 Aralık 1882
- BOA, Y.E.E (1861). Dosya No: 508, 16 Rebiülahır 1278 / 21 Ekim 1861; Dosya Nu: 526, 19 Cemaziyelahr 1278 / 22 Aralık 1861
- Bozdağ, İsmet (1985). Sultan Abdülhamid’in Hatıra Defteri, İstanbul: Pınar Yayınları
- Çakır Hamza (1997). “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis,” İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 49-73
- Çakır, Hamza (1997). Osmanlı Basımında Reklam. Ankara: Elit Reklamcılık
- Danışman, Ahmet (1982). Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu). Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları
- Dönmezer, Sulhi (1958). Basın Hukuku, Umumi Prensipler, Basın Hürriyeti. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası

- Ebuzziya, Ziyad (1985) "Osmanlı imparatorluğu'nun Türkçe Dili Dışındaki Basını," Türkiye'de Yabancı Dilde Basın içinde, İstanbul: İstanbul Üniversitesi BYYO Yayınları
- Gevgili, Ali (1983). "Türkiye Basını," Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 1: 201-215
- Güz, Nurettin (1991). Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927). Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası
- Hürriyet (1869). 5: 28 Temmuz 1868; 6: 3 Ağustos 1868; 8: 17 Ağustos 1868; 9: 24 Ağustos 1868; 10: 31 Ağustos 1868; 21: 18 Kasım 1868; 22: 29 Kasım 1868; 27: 29 Aralık 1868; 29: 6 Ocak 1869; 32: 25 Ocak 1869 vs.
- İnuğur, M. Nuri (1993). Basın ve Yayın Tarihi. İstanbul: Der Yayınları
- İskit, Server (1939). Türkiye'de Matbuat Rejimleri. İstanbul: Ülkü Matbaası
- İskit, Server (1959). Amme Efkari ve İlk Gazetelerimiz. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları
- Kocabaşoğlu, Uygur (1986). "Basın Özgürlüğünün Engellenmesi, Sansür Tarihi," Tarih ve Toplum, 37: 40-47
- Koloğlu, Orhan (1986). "Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü," Tarih ve Toplum, 38: 14-21
- Koloğlu, Orhan (1992). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın. İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Perin, Cevdet (1974). Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Tasvir-i Efkâr (1862). 1: 15 Haziran 1278 / 27 Haziran 1862
- Tokgöz, Oya (1994). Temel Gazetecilik. Ankara: İmge Kitabevi
- Topuz, Hıfzı (1973). 100 Soruda Türk Basın Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınları
- Ülken, Hilmi Ziya (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: Ülken Yayınları
- Yazıcı, Nesimi (1994). "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme," Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu içinde, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 55-84
- Yerlikaya, İlhan (1994). "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları," Toplumsal Tarih, 3: s. 17-19

